

Het vertellen van verhalen aan kinderen

Enkele resultaten uit de Volkskundevragenlijst van 1995

Theo Meder

Inleiding

Wetenschap begint met het stellen van de juiste vragen. Ton Dekker heeft de gave om ons bij tijd en wijle met zulke vragen te bestoken. Zoals: 'Halen Turken in Nederland met kerst al een kerstboom in huis?' Dat is een goede vraag, maar het antwoord moeten we nog even schuldig blijven.¹ Een van zijn andere vragen – als onderzoeker van volksverhalen² – luidt: 'Wat weten we eigenlijk van de manier waarop kinderen aan hun verhalen komen? Hoe komen ze bijvoorbeeld aan hun sprookjes? En wat weten we van de hele literaire sprookjestradiatie voor kinderen?' Op deze vragen kan ik hier bij lange na geen volledig antwoord geven – maar ik kan wel een eerste poging wagen. Ik wil dat doen aan de hand van een ook door Ton Dekker gewaardeerde bron: de volkskundevragenlijst.³

Verzamelaars van (volks)verhalen wordt niet altijd ten onrechte verweten dat ze vooral 'postzegels' aan het verzamelen zijn. Ze zijn vooral geïnteresseerd in het scoren van een goed verhaal, en nauwelijks in de context waarin dit verhaal oorspronkelijk is ingebed. Dit heeft ertoe geleid dat we in Nederland inmiddels een redelijk beeld hebben gekregen van de verhaaltypen die hier te vinden zijn, maar eigenlijk mager geïnformeerd zijn over de dagelijkse vertelpraktijk. De beste manier om hierover wat meer te weten te komen, is het verrichten van veldwerk: via participerende observatie kan men het vertellen van verhalen als het ware in het wild betrappen. De onderzoeker kan waarnemen wie er vertelt en wie er luistert, hoe het verhaal wordt verteld en hoe erop wordt gereageerd. Het nadeel van veldwerk is, dat het een tamelijk tijdrovende bezigheid is, en dat men slechts op één plaats tegelijk kan zijn. Intensief veldwerk moet zich vaak beperken tot een relatief kleine vertelgemeenschap; de on-

1

Binnen het TCUIT-project wordt hier inmiddels onderzoek naar verricht. TCUIT staat voor 'Talen en Culturen in het Utrechtse Lombok en Transvaal'. Zie hierover Bennis e.a. 1998 en Dibbits en Meder 1999. De vraag van Ton zal waarschijnlijk moeten worden toegespitst op de vraag: 'Welke Turken halen in Nederland geen en welke wel een kerstboom in huis?'

2

Zie Dekker 1978, 1987, 1992, 1998 en Dekker, Van der Kooi en Meder 1997. Zie verder de medewerking van Ton Dekker aan de reeks 'Nederlandse volksverhalen' van het Meertens Instituut: Heupers 1979, 1981 en 1983, Kooiman 1988 en Dinnissen 1993.

3

Zie voor een overzicht van de eerste 58 vragenlijsten Dekker en Schell 1989.

derzoeker kan zich zelden zomaar een breed panorama voor heel Nederland veroorloven.

Een methode met een breder bereik is de enquête. Een nadeel van deze methode is wel weer dat men dan geen geobserveerd gedrag bestudeert, maar gerapporteerd gedrag – en tussen deze twee vormen van gedrag kunnen nog wel eens verschillen bestaan. Het Meertens Instituut beschikt momenteel over een bestand van circa negenhonderd correspondenten, verspreid over Nederland en Vlaanderen. Jaarlijks stuurt het Instituut hun een Volkskundevragenlijst toe. In 1995 werd door Eric Venbrux en mijzelf Volkskundevragenlijst nr. 66 over vertelcultuur en verhalen samengesteld. We hebben daarin vragen gesteld naar bepaalde genres verhalen, naar vertellers en vertelsituaties. Vraag 14 over de bekendheid van bepaalde moderne sagen heeft inmiddels geresulteerd in een publicatie.⁴ In deze bewuste publicatie gaan we overigens ook in op de problematiek van de representativiteit van het correspondentenbestand van het Meertens Instituut: te veel correspondenten zijn momenteel bijvoorbeeld mannen van hoge leeftijd (de categorie zeventig- tot tachtigjarigen is oververtegenwoordigd), vaak woonachtig op het platteland, met een lage of juist hogere opleiding. Dit zou soms een bepaalde eenzijdigheid in de antwoorden tot gevolg kunnen hebben, maar de hoge leeftijd van de correspondenten is vaak juist weer een voordeel als er naar zaken uit het dagelijkse leven in vroeger tijden wordt gevraagd; het geheugen van veel correspondenten gaat terug tot vóór de Tweede Wereldoorlog.

Op deze plaats wil ik een aantal vragen bespreken die samenhangen met het vertellen van verhalen aan kinderen. Het betreft de volgende vragen uit lijst nr. 66:⁵

⁴ Zie Meder en Venbrux 1999.

⁵ Het betreft die vragen die op het Meertens Instituut inmiddels digitaal in een database zijn verwerkt, en die voor mijn statistische doeleinden eenvoudig gecodeerd en gesorteerd konden worden. Het is de intentie van het Instituut om alle Volkskundevragenlijsten te digitaliseren, maar dit is een werk van lange adem. Enkele niet onbelangrijke vragen uit vragenlijst 66 konden hier helaas nog niet worden behandeld omdat ze nog op digitale verwerking wachten.

-
28. Is het in uw omgeving gebruikelijk om kinderen verhalen te vertellen bij het naar bed gaan?
 29. Om wat voor verhalen gaat het hier?
 30. Worden de verhalen ter plekke verzonnen, komen ze uit het geheugen, of uit een boek?
 31. Wordt vaak hetzelfde verhaal verteld?
 32. Zijn er nog andere gelegenheden waarbij verhalen worden verteld aan kinderen (zoals bij het 's morgens opstaan)?
 33. Werden er aan u als kind vroeger verhalen verteld?
 34. Om wat voor verhalen ging het toen?
 35. Werden die verhalen ter plekke verzonnen, kwamen ze uit het geheugen, of uit een boek?
 36. Door wie werden die verhalen verteld?
-

De vragen beperken zich hier tot een specifiek publiek: het kinderpúblic, en wel thans en vroeger. Met deze vragen wilden we enig inzicht krijgen in de vertelstof, de voordrachtssituatie of vertelgelegenheid en de vertellers. In het navolgende zal ik de resultaten van de enquête bespreken, om daaruit vervolgens enkele voorzichtige conclusies te trekken.

Vertellen nu

Van de circa negenhonderd verzonden vragenformulieren kreeg het Meertens Instituut er tot nu toe 390 retour. In het navolgende zullen de antwoorden op de vragen 28 tot en met 36 in percentages worden uitgesplitst, en waar nodig nader toegelicht.

VRAAG 28: 'Is het in uw omgeving gebruikelijk om kinderen verhalen te vertellen bij het naar bed gaan?' (Antwoorden in percentages uitgedrukt)

Ja, er worden verhalen verteld	74,5
Ja, althans vroeger werden er verhalen verteld	4,5
Er worden verhalen <i>voorgelezen</i>	7
Nee, er worden geen verhalen verteld	9,5
Weet niet	4,5

We vragen expliciet 'in uw omgeving' omdat veel correspondenten de leeftijd hebben waarbij de eigen kinderen al lang en breed zelfstandig wonen; er behoefde dus niet per se naar de eigen thuissituatie gekeken te worden.

Uit de beantwoording van de vraag blijken in bijna driekwart van de gerapporteerde gevallen tegenwoordig verhalen verteld te worden aan kinderen bij het naar bed gaan. Een kleine hoeveelheid respondenten durfde geen uitspraak te doen over de hedendaagse praktijk, maar meldt dat het vroeger in elk geval wel gebeurde. In 7% van de gevallen wilden de respondenten het antwoord preciseren: zij melden dat er wel verhaaltjes verteld worden, maar dat dit gebeurt door uit boeken voor te lezen. Dit antwoord is niet representatief voor de daadwerkelijke hoeveelheid voorgelezen boeken (zie vraag 29 en 30), dat vele malen hoger ligt – het antwoord is slechts een precisering van een kleine groep (oplettende) respondenten. Opval-

lend is dat 9,5% van de correspondenten meldt dat er thans geen verhalen worden verteld aan kinderen voor het naar bed gaan. De groep respondenten die dit antwoord heeft gegeven, verdwijnt helaas in de navolgende statistieken, omdat zij de volgende vragen meestal niet hebben ingevuld (non-respons).

Opvallend in de toelichtingen bij de antwoorden is, dat beweerd wordt dat ouders het tegenwoordig veel te druk hebben om verhalen te vertellen. Een tiental correspondenten wijst expliciet op de invloed van de televisie: deze treedt tegenwoordig vaker op als verhalenverteller. Volgens bovengenoemde correspondenten werd er vroeger veel meer verteld. Maar door anderen wordt juist precies het omgekeerde beweerd. Vroeger was er veel minder tijd om verhaaltjes te vertellen, en tegenwoordig wordt er juist veel meer aan kinderen verteld. Op deze kwestie kom ik hierna nog terug.

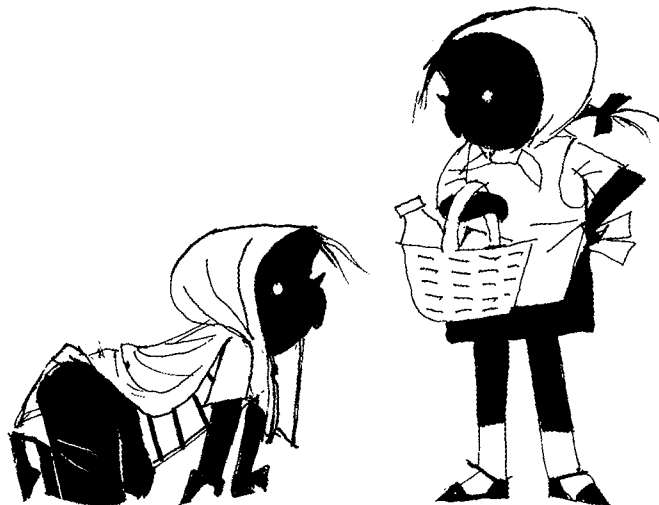
VRAAG 29: 'Om wat voor verhalen gaat het hier?' (Antwoorden in percentages uitgedrukt)

Mondelinge (zelfverzonnen) verhaaltjes	40,5
Verhaaltjes uit (kinder)boeken / bijbel.....	34,5
Zowel mondeling als uit boeken	15,5
Waargebeurde geschiedenissen	3
Geen verhalen	0,5
Weet niet	6

Mondelinge verhaaltjes en verhalen uit kinderboeken of (kinder)bijbel nemen duidelijk de topposities in. Het vertellen van waargebeurde geschiedenissen vervult een ondergeschikte rol.

Regelmatig worden door correspondenten sprookjes expliciet als vertelstof genoemd, hetzij verteld, hetzij voorgelezen; ze nemen in totaal 40% van het gemelde repertoire in (niet in tabel).

Bij de mondelinge verhaaltjes scoren de zelfverzonnen verhaaltjes en de sprookjes hoog. Correspondenten melden zelfverzonnen verhaaltjes te hebben verteld over het stoute jongetje Ukkie, over de spin Simon, over Piet Konijn, over een Bruintje Beer, over de kindertjes Lineke en Mineke of over een verdwaald jongetje. Daarnaast hebben correspondenten in het algemeen te kennen gegeven dat er sprookjes, dierenverhalen en ook Sinterklaasverhaaltjes

Illustratie van Fiep Westendorp bij Annie M.G. Schmidts Jip-en-Janneke-verhaal 'Een wolf die erg lacht' (in: *Jip en Janneke 1* (Amsterdam 1993³¹) 56-58). Janneke speelt Roodkapje en Jip is de wolf.

('Ik ga naar mijn grootmoeder, zegt Roodkapje. Zij is ziek. Ik ga haar een fles wijn brengen. En koek. En sigaren.

Nu moet de wolf zo vreselijk lachen. Hij rolt omver van het lachen.

Sigaren! roept hij. Sigaren voor jouw grootmoeder?

Maar Janneke is boos. Een wolf lacht niet, zegt ze. Dat hoort er helemaal niet bij.')

verteld worden. Voorts blijken ook sagen-achtige verhalen redelijk populair, zoals verhalen over kabouters, elfjes, heksen en spoken,⁶ maar er wordt ook melding gemaakt van zelfverzonnen verhalen over de avonturen van schipbreukelingen. De sprookjes die met zekere regelmaat genoemd worden zijn Roodkapje, Klein Duimpje, Hans en Grietje en Assepoester. Daarnaast worden nog de volgende sprookjes genoemd: Sneeuwitje, Ali Baba en de Veertig Rovers, de Gelaarsde Kat, de Wolf en de Zeven Geitjes, Doornroosje, Klaas Vaak en de Rode Dansschoentjes. Opvallend was verder de vermelding van Willem Tell als mondelinge vertelstof. Heel wat sprookjes en dierenverhalen zijn bekend uit schriftelijke sprookjesverzamelingen, en als auteurs worden dan ook wel genoemd: Perrault, Andersen, Grimm en La Fontaine. Bij de voordracht uit boeken nemen sprookjes dus ook een belangrijke plaats in.

Uit de kinderbijbel wordt ook regelmatig voorgelezen. Maar de 'literaire kinderboeken' doen het in deze categorie ook uitstekend. De meest genoemde schrijfster is – en dat zal niet veel verbazing wekken – Annie M.G. Schmidt. Andere auteurs die met name genoemd worden zijn Thea Beckman, Guus Kuijer, W.G. van de Hulst en – misschien enigszins opmerkelijk – Walt Disney. De boeken die volgens de correspondenten vaak worden voorgelezen zijn bovenal *Jip en Janneke*, en ook wel *Pinkeltje*.⁷ Verder worden genoemd *Pluk van de Petteflet*, *Otje*,⁸ *Nijntje*,⁹ *Heidi*,¹⁰ *Madelief*,¹¹ *Puk en Muk*,¹² *Bambi*,¹³ en minder bekende titels als *Fikse*, *Tante Els en Oom Rudolf*, en *Wicky Wiek*. Maar ook

6

Al kan een deel hiervan ook tot de sprookjeswereld behoren.

7

Respectievelijk van Annie M.G. Schmidt en Dick Laan.

8

Beide weer van Annie M.G. Schmidt.

9

Van auteur en tekenaar Dick Bruna.

10

Auteur J. Spyri.

11

Van Guus Kuijer.

12

Auteur Jos Haens.

13

Oorspronkelijke auteur Felix Salten, maar het verhaal is ook geannexeerd door Walt Disney.

de wereld van de strip (en de animatie) laat zich niet onbetuigd. Er wordt namelijk evengoed voorgelezen over Yogi Beer, Donald Duck, de Flintstones en Suske en Wiske.

Waargebeurde geschiedenissen kunnen gaan over bijvoorbeeld de eigen jeugd van de verteller of over de oorlog. Eén correspondent meldde dat er wel verhalen werden verteld over 'voorvallen uit de oudheid', maar daarmee bleek hij de Eerste Wereldoorlog van 1914-1918 te bedoelen. De correspondent is zelf in 1916 geboren.

VRAAG 30: 'Worden de verhalen ter plekke verzonnen, komen ze uit het geheugen, of uit een boek?' (Antwoorden in percentages uitgedrukt)

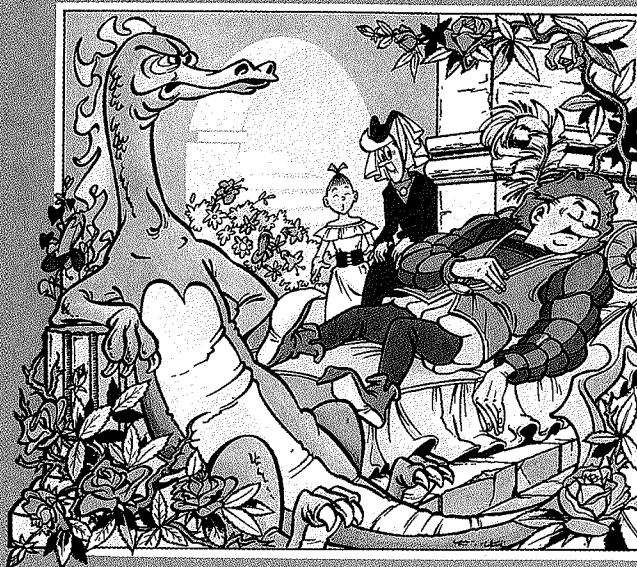
Verzonnen verhalen	11,5
Verhalen uit het geheugen	4
Uit een boek voorgelezen	38,5
Verzonnen en voorlezen	6,5
Verzonnen en geheugen	4,5
Geheugen en voorgelezen	8
Verzonnen, geheugen en voorgelezen	20,5
Geen verhalen	3,5
Weet niet	3

Het meest opvallende hier is dat de hoeveelheid uit boeken voorgelezen verhalen – bij nader inzien – nog eens stijgt. Het mondelinge verhaal is nu versnipperd geraakt over een aantal categorieën. Na voorlezen uit boeken blijkt in de voordrachtspraktijk vooral de combinatie van verzinnen, vertellen uit het geheugen en voorlezen geregeld voor te komen. Op de derde plaats eindigt het puur verzinnen van verhalen.

Een correspondent merkte hierover op: 'Mijn vader verzon één figuur, namelijk Madammeken Pielefoeldeken die kon vliegen et cetera.' En een andere correspondent vertelt: 'Ik verzon ze [de verhaaltjes] ter plekke naar aanleiding van wat ik had beleefd en maakte van de mensen dieren (vogeltjes, konijntjes).' Een derde correspondent merkt op dat er vooral uit boeken wordt voorgelezen, 'althoewel ik zo'n 25 jaar geleden op een camping in het Zwarte Woud mijn eigen fantasie de vrije loop liet. Tot mijn eigen verbazing groeide het aantal luisteraartjes naarmate de vakantie vorderde.'

SUSKE EN WISKE

DE SCHONE SLAPER

STANDAARD UITGEVERIJ

Theco Meder Het vertellen van verhalen aan kinderen

Album van Suske en Wiske van Willy Vandersteen: *De schone slaper*. In dit avontuur treft men vele bekende sprookjesmotieven aan. Aan veel albums van Suske en Wiske liggen sprookjes- en bovenal sagenthema's ten grondslag.

VRAAG 31: 'Wordt vaak hetzelfde verhaal verteld?' (Antwoorden in percentages uitgedrukt)

Ja	49
Vaak	5
Soms	16
Nee	16
Vervolgverhaal	5
N.v.t.	2
Weet niet	7

Al met al geeft een ruime meerderheid van de respondenten aan dat bepaalde verhaaltjes meermaals herhaald worden – in bepaalde gevallen sporadisch, maar in veel gevallen ook vaak. Soms tekenen de respondenten hierbij aan dat vooral kleinere kinderen graag bepaalde favoriete verhalen steeds opnieuw willen horen, en dat het verzoek

hierom vaak van de kinderen zelf uitgaat. Niet bij alle kinderen blijkt overigens de herhaling in goede aarde te vallen. Een moeder merkt op dat zij met hervertellen is gestopt toen haar zoontje Patrick zei: 'Mam, nou eens iets anders hoor.' En ook een andere respondent memoreert dat hij met het herhalen van verhalen niet wekomt: 'Regelmatig probeer ik dat, maar daar gaan ze niet mee akkoord.' Slechts 16% van de respondenten zegt dat verhaaltjes niet herhaald worden verteld.

Vijf procent van de respondenten gaf aan dat er niet zozeer herhaald wordt, maar dat er een (al dan niet) verzonden vervolghverhaal verteld wordt. Dat zijn veelal reeksen verhalen met eenzelfde held of heldin als hoofdpersoon, die zich afspelen in eenzelfde decor. Een respondent tekent aan: 'De zelfverzonnen verhalen krijgen dikwijls een vervolg zodat er cycli ontstaan, bijvoorbeeld over een krokodillenkind of over een kabouter.' Als helden noemt een andere respondent Klein Duimpje en Uilenspiegel, die steeds andere avonturen beleven.

VRAAG 32: 'Zijn er nog andere gelegenheden waarbij verhalen worden verteld aan kinderen (zoals bij het 's morgens opstaan)?' (Antwoorden in percentages uitgedrukt)

Nee	58
Ja, op school	2,5
Ja, na schooltijd / 's middags	3,5
Ja, na/tijdens het eten;	4
Ja, zomaar overdag	10
Ja, op andere/bijzondere momenten	11
N.v.t.	0,5
Weet niet	10,5

Het naar bed gaan is toch het meest geëigende moment voor ouders en kinderen voor het vertellen van verhaaltjes. Een meerderheid van de respondenten geeft aan dat andere momenten minder geschikt zijn. Onze suggestie of er wellicht 's ochtends bij het opstaan verhaaltjes worden verteld, wordt door respondenten resoluut van de hand gewezen: daar is helemaal geen tijd voor! Niet alleen tegenwoordig, maar ook in het verleden, want ook op bijvoorbeeld de boerderij was het vroeger 's ochtends druk. Toch geven een paar correspondenten te kennen dat er bij hen wel degelijk 's ochtends verhaaltjes werden

verteld, maar dan wel op zondagochtend, bijvoorbeeld als de kinderen bij de ouders in bed mogen komen liggen, of als de kinderen bij oma logeren.

Op school worden er ook verhalen verteld, en een enkele respondent verwijst terug naar zijn eigen jeugd en de zondagsschool. De voormalig onderwijzer Brandts memoreert hoe hij vroeger verhalen vertelde voor de klas, en hoe hij in staat was om telkens weer nieuwe avonturen te bedenken rond een tweetal hoofdfiguren:

Toen ik nog bij het lager onderwijs werkzaam was – van 1940 tot 1957 – heb ik heel vaak, ik kan wel zeggen bijna altijd, zelf verzonnen verhalen verteld. Zelfs heb ik in de vijftiger jaren in de 6e klas (dus nu groep 8 van de basisschool) een vervolghet verhaal verteld dat ik gewoon verzonnen had.

Elke zaterdagmorgen – toen was er ook 's zaterdags les – vertelde ik elk laatste half uur over twee schavuiten: Bertram en Dolf. Ik beloofde elke zaterdag te vertellen als ze de hele week goed hun best hadden gedaan. En dat was altijd wel het geval, want ze wilden de gekke fratsen van de twee mannen niet missen. Ik denk dat ze wel 15 keer uit de gevangenis wisten te ontsnappen.

Jaren na hun schooltijd vroegen sommigen er een boek over te schrijven. En nu nog ontmoet ik oud-leerlingen die me dan spontaan vragen: 'Hoe is het met Bertram en Dolf?'

's Middags of na schooltijd kan het vertellen van verhalen wel als rustpunt in de dag worden ingelast. Een respondent schrijft: 'Mijn vrouw las de kinderen altijd voor uit *Pinkeltje* toen ze nog klein waren en uit school kwamen.' Ook worden er wel verhalen verteld aan tafel, tijdens of na het eten, en dat is dan soms het ontbijt of het middageten, maar meestal het avondeten. Zomaar overdag vertellen wordt ook wel gedaan, soms om de kinderen weer rustig te krijgen, of omdat de kinderen ziek zijn. Grootouders vertellen verhalen aan de kleinkinderen als deze op bezoek zijn, of als ze op de kinderen passen.

In elf procent van de gevallen worden er nog andere of bijzondere momenten opgegeven. Dat kunnen heel triviale momenten zijn, zoals tijdens het aardappelschillen of op regenachtige dagen. Maar er worden ook verhalen verteld op feestjes en verjaardagen, met sinterklaas en kerst. Een correspondent meldt verhalen te vertellen 'in de auto onderweg; bijvoorbeeld Ellert en Brummert.' Het betreft hier de sage van de Drentse rovers (soms ook reuzen)

Pinkeltje en de parels

Omslag van *Pinkeltje en de parels* van Dick Laan. Pinkeltje is een aan de sagenwereld ontleende kabouterfiguur.

Ellert en Brammert, naar wie volgens de overlevering Ellertsveld en Brammershoop zijn vernoemd.¹⁴ Twee correspondenten zeggen dat ze verhalen vertellen tijdens wandelingen; ze vertellen dan over de geschiedenis van een dorp of een bosgebied, of verhalen in de trant van 'hier stond een kasteel, hier woonde een rover'.

¹⁴
Ter Laan 1949, 93-94; Prakke 1980, 50-56.

Vertellen vroeger

VRAAG 33: 'Werden er aan u als kind vroeger verhalen verteld?' (Antwoorden in percentages uitgedrukt)

Ja	56
Soms	12
Nee	30
Weet niet meer	2

Hiervóór zagen we dat mensen antwoordden dat er tegenwoordig niet meer wordt verteld omdat ouders het te druk hebben. Maar hetzelfde argument wordt in stelling gebracht voor het niet-vertellen vroeger: de ouders hadden het veel te druk met andere zaken. Enkele verklaringen van respondenten zijn letterlijk: 'mijn ouders moesten heel hard werken', '[ik was een] turfschipperskind en er was voor vertellen geen tijd', 'daarvoor was schijnbaar op onze boerderij geen tijd of [het] had geen prioriteit. Wel zingen met moeder ('s winters bij de haard in het donker, elektrisch licht vond men te duur)', 'onze ouders dachten niet aan verhaaltjes (geef ons heden ons dagelijks brood)', en 'we hadden een groot gezin en er was weinig tijd voor het vertellen van verhalen'.

Als we de statistieken laten spreken en de antwoorden op vraag 33 ('vroeger') vergelijken met die op vraag 28 ('nu'), dan blijkt het niet-vertellen van verhalen geslonken van 30% naar 9,5%. Wel kan hier de vraagstelling een enigszins vertekend beeld geven. In vraag 33 moet de respondent informeren over zichzelf, en in vraag 28 mag hij het op zijn omgeving betrekken. Niettemin lijkt er heden een tendens te bestaan om aan kinderen meer verhalen te vertellen of voor te lezen. Ouders hadden blijkens de antwoorden vroeger vaker geen tijd daarvoor of aardigheid daarin dan tegenwoordig.

Veel respondenten die vroeger soms of vaak verhalen hebben gehoord (en dat is een ruime meerderheid van 68%), hebben die vernomen van hun vader of hun moeder. Maar sommige correspondenten merken op dat ze de verhalen vooral op school te horen hebben gekregen. Als de ouders al geen tijd hadden, dan hadden de grootouders dat soms wel. Een correspondent meldt veel volksverhalen van zijn opa te hebben gehoord over de natuur en over geneeswijzen. Een ander meldt dat zijn opa goed was in het vertellen van verhalen, vooral die met een historische achtergrond: 'Ook nam hij je mee naar [de] plek waar het om ging onder andere rond Stoevelaar¹⁵ en Huttenkloas¹⁶.' Weer een andere correspondentente zegt: 'Mijn opoe vertelde altijd over "boes Jeude".' Dat is een regionale boeman (kinderschrik, tevens watergeest) die de benkenlijke bijnaam van 'Boze Jood' had gekregen.¹⁷

In andere gevallen blijken kinderen vroeger aan hun verhalen te zijn gekomen dankzij broers of zussen. Een correspondent meldt dat de broers en zussen elkaar verhalen vertelden voor het slapen gaan. Een ander schrijft:

15

De Stoevelaar was een burcht bij Goor, die door verraad in 1581 in Spaanse handen viel; Sinninghe 1936, 227.

16

Huttenklaas was een Overijsselse rover en moordenaar, die in een hut op de heide woonde; Buter 1981, 36; Sinninghe 1936, 197-201.

17

Meertens en De Meyer 1965, 91-123 voor kinderschrik (met name 94-95 en 99) en voor watergeest 125-138 (met name 129). De Boesjeude komt vooral voor in Groningen en Drenthe, en krijgt elders ook wel namen als Boezekerel, Boezehappert, Jood, Boeman, Tientoon, Gruwel, Bietebauw en Hantsje Pik.

'Toen ik ± zes [jaar] was vertelde zus Rieki in vereenvoudigde vorm wat zij op school had geleerd.' En soms was het een correspondentie zelf die de verhaaltjes vertelde: 'Ik zelf vertelde aan mijn zusjes (we sliepen met zijn drieën op één kamer).'

De situatieschets van het vertellen is regelmatig zoals we het traditioneel zouden verwachten: op de winteravonden, met de kinderen en de volwassenen geschaard rond de haard. De verhalen waren lang niet altijd specifiek bedoeld voor de kinderen, maar ook wel bedoeld voor de volwassenen, en de kinderen luisterden dan gewoon mee. Een andere situatie schetst een correspondent die als kind soms verhalen hoorde als hij 'koffie en pannekoekeken aan [zijn] vader op het land bracht'.

En natuurlijk werd er vroeger ook wel voorgelezen, zoals uit de boeken van W.G. van de Hulst. Een andere correspondent kreeg de verhalen over Bruintje Beer,¹⁸ Flippie Flink,¹⁹ en Bulletje en Bonestaak²⁰ te horen, wat de inzender zelf samenvat als 'de bekende sprookjes', maar waarmee hoogstwaarschijnlijk bedoeld wordt op de bekende kinderleesboeken. De stof behoort strikt genomen niet tot de sprookjes, maar de gewone verteller en luisteraar bekommert zich niet om wetenschappelijke genre-indelingen.²¹

Als we nader bezien hoe de correlatie in elkaar steekt tussen het vertellen in het heden en het vroeger zelf als kind verteld hebben gekregen, dan springen de correlaties in het negatieve en het positieve eruit.²²

Relatie tussen nu verhalen vertellen en vroeger verhalen verteld hebben gekregen.
(Antwoorden in percentages uitgedrukt)

Groep 'nu niet' → 'vroeger ook niet'	51,5
Groep 'nu niet' → 'vroeger wel'	35,5
Groep 'nu wel' → 'vroeger niet'	25
Groep 'nu wel' → 'vroeger ook wel'	70

Van de groep correspondenten die zegt dat er aan kinderen tegenwoordig geen verhalen verteld worden voor het naar bed gaan, heeft ruim de helft (51,5%) zelf als kind ook nooit verhaaltjes te horen gekregen.²³ Opmerkelijker is nog de groep correspondenten die zegt dat er thans wel verhalen worden verteld aan kinderen. Het overgrote deel

18

Vertaling van de avonturen van de beer Rupert van de schrijfster Mary Tourtel.

19

De bedoelde correspondent is geboren in 1926, en het is derhalve onmogelijk dat hij in zijn jeugd de strip Flippie Flink van Mort Walker heeft verteld gekregen; wellicht doelt de correspondent op de avonturen van het Betuwse mannetje Flipje van Tiel, waarover vanaf 1935 boekjes verschenen.

20

Auteur: A.M. de Jong.

21

In een Duits onderzoek naar de populariteit van sprookjes van Richter 1995 kwam naar voren dat studenten ook de volgende literaire teksten tot de sprookjes rekenden: *Alice in Wonderland*, *Max en Moritz*, *Nils Holgerson*, *Peter Pan*, *Pinokkio*, *De Hobbit* en *In de ban van de ring*.

22

Dat bij de onderstaande twee groepen (het paar 'nu niet' en het paar 'nu wel') de som niet 100% oplevert, komt door het feit dat een klein percentage correspondenten (resp. 13% en 5%) in tweede instantie blanco of 'weet niet' heeft gestemd.

van deze correspondenten (70%) heeft vroeger als kind zelf ook al verhalen te horen gekregen.²⁴

VRAAG 34: 'Om wat voor verhalen ging het toen?' (Antwoorden in percentages uitgedrukt)

Mondelinge (zelfverzonnen) verhaaltjes	58,5
Verhaaltjes uit (kinder)boeken / bijbel	13,5
Zowel mondeling als uit boeken	5,5
Waargebeurde geschiedenissen	15
Geen verhalen	4,5
Weet niet meer	3

In vergelijking met de antwoorden op vraag 29 tekent zich een drietal duidelijke tendensen af ten aanzien van het vertellen of voorlezen aan kinderen vroeger en nu. Ten eerste werd er vroeger beduidend minder voorgelezen uit boeken of kinderboeken. Ten tweede werden er vroeger juist weer opmerkelijk meer mondelinge vertellingen (al dan niet zelfverzonnen) verteld. Het lijkt hier om communicerende vaten te gaan: wat het mondelinge verhaal aan terrein heeft verloren, heeft het (voorlees)boek aan terrein gewonnen. De derde tendens lijkt te zijn dat er vroeger veelvuldiger waargebeurde geschiedenissen werden verteld dan tegenwoordig. Ook dit (doorgaans) mondelinge genre heeft terrein moeten prijsgeven.

Er zijn hierbij een aantal verklaringen te bedenken. De meest voor de hand liggende verklaring is van economische aard: het mondelinge verhaal was vroeger het 'boek van de arme man en vrouw'. Een mondelinge vertelling kost niets, en (speciale kinder-)boeken waren vroeger niet voor iedereen betaalbaar. Met de toegenomen welvaart wordt het voor steeds meer mensen mogelijk om (kinder-)boeken te kopen. Dan is er een meer maatschappelijk en educatief argument denkbaar: gaandeweg neemt het belang van scholing toe en zien we onze samenleving allengs intenser alfabetiseren en verschriftelijken: boeken worden voor steeds meer mensen steeds belangrijker als dragers van informatie en amusement. Een volgende verklaring zou artistiek genoemd kunnen worden: lang niet iedereen is een geboren verteller. Zodra betaalbaar, kan een boek een gebrek aan creativiteit en vertelkunst compenseren. Immers, zoals (bijvoorbeeld) Annie M.G. Schmidt het op papier kan vertellen, zo verzin je het doorgaans als ge-

²³

De vergelijking is echter niet helemaal zuiver. Voor de situatie vroeger hebben we expliciet gevraagd of de correspondent zelf als kind verhalen heeft verteld gekregen. Voor de huidige situatie hebben we niet gevraagd of de correspondent zelf als verteller is opgetreden. We hebben gevraagd of *in de omgeving van de correspondent* verhalen worden verteld aan kinderen voor het naar bed gaan. De correspondent hoeft dus zichzelf hier niet als maatstaf te nemen. Niettemin hebben toch veel respondenten op persoonlijke titel – als ouder of grootouder – antwoord gegeven. Maar misschien moet men hier toch voorzichtiger van 'culturele milieus' spreken. Als in het milieu van de correspondent thans geen verhalen aan kinderen worden verteld, is de kans niet gering dat de correspondent uit een milieu komt waarin voorheen ook geen verhalen aan kinderen werden verteld.

²⁴

Zie echter ook de reserve in de vorige noot. Wellicht is het beter om te zeggen: als er in het culturele milieu van de correspondent thans verhalen aan kinderen verteld worden, dan is de kans groot dat in diens culturele milieu vroeger ook verhalen aan kinderen werden verteld.

wone verteller zelf niet. Tot slot zou er nog een 'moreel' argument gegeven kunnen worden: kinderboeken zijn veelal qua mentaliteit meer op het huidige tijdsgewricht toegesneden – ze gaan (om zo te zeggen) meer met hun tijd mee dan traditionele vertellingen als sprookjes en sagen.²⁵

We zagen verder dat er vroeger meer waargebeurde verhalen werden verteld aan kinderen dan thans. Als we de onderwerpen van deze verhalen bezien – hard werken, armoede, oorlog – dan zou hier ook een moreel argument in stelling kunnen worden gebracht: het zijn verhalen waarvan velen zich afvragen of men er kinderen nu wel mee moet lastigvallen. Zulke verhalen vervallen gemakkelijk tot moralistisch gezeur over (althans voor kinderen van nu) lang vervlogen tijden.

Sprookjes worden in vraag 34 door 36% van de correspondenten expliciet als vertelstof in vroeger tijden opgevoerd (niet in tabel). Voor het heden geldt 40% (zie vraag 29) en men zou dus van een lichte stijging kunnen spreken, al ontlopen de percentages elkaar niet veel. In de opsommingen van mondelinge vertelstof van vroeger neemt verder de sagenstof een beduidend prominenter plaats in – waarover weldra meer.

Als gevraagd wordt om een precisering van de sprookjes, dan typeert een correspondent het repertoire als 'van de boze wolf tot de goede fee.' Specifieke sprookjes die genoemd worden zijn Roodkapje, Hans en Grietje, de Wolf en de Zeven Geitjes, Sneeuwwitje, de Gelaarsde Kat, Tijn Uilenspiegel, de Rattenvanger van Hamelen, Assepoester, Luilekkerland, 'de straatmuzikanten' (= de Bremer stadsmuzikanten²), Doornroosje, Klein Duimpje, Ali Baba en de Veertig Rovers en 'de dansende schoentjes' (= de Rode Dansschoentjes van H.C. Andersen). Verder maakt een correspondent melding van 'sprookjes en verhalen van "Grijs"', maar hiervan is vooralsnog onduidelijk om welke sprookjes het precies gaat.²⁶ Globaal genomen wijkt de opsomming van sprookjes niet wezenlijk af van de titels die voor het hedendaagse vertellen zijn gegeven (zie vraag 29).

Zoals gezegd wordt er bij het vertellen in vroeger tijden veel vaker aan sagenstof gerefereerd. Correspondenten noemen verhalen over kabouters en aardmannetjes, weerwolven, helmdragers,²⁷ heksen, putmannetjes,²⁸ 'korenmenke',²⁹ 'dondermanneke', 'boemanneke', spoken, tovenaars, het boze oog, 'Krulstaart'³⁰ en 'Geelleey' (= de huilende wind in de schoorsteen). Iemand noemt verhalen 'over evertaskes'³¹

25

Al zijn creatieve vertellers natuurlijk in staat om de traditionele vertelstof van een modernere plot en strekking te voorzien.

26

Betreft het hier 'De vogel Grijs' uit de *Kinder- und Hausmärchen* van de gebroeders Grimm? Of wordt wellicht bedoeld op het kinderboek *Vogeltje Grijs* van J.H. Been uit 1922? Of op Griekse fabels over de Vogel Grijs (de griffoen)?

27

Mensen die met de helm geboren worden en daardoor over bijzondere krachten beschikken; Ter Laan 1949, 144.

28

Kinderschrik / watergeest, om te waarschuwen tegen de gevaren van het water; Meertens en De Meyer 1965, 135.

29

Kinderschrik: ter voorkoming dat kinderen in het koren gaan lopen; Meertens en De Meyer 1965, 161-164.

30

Een lokaal Vlaams spookvarken?

en over adders die niet eerder doodgingen voor het ondergaan van de zon, enzovoort, maar ook over weerwikkers³². Weer anderen noemen sagen over sterke mannen, over gevechten van volkshelden, over de paardenhemel, over de zondagsjager,³³ over de snoek van het Schildmeer,³⁴ over zigeuners, en over de rondtrekkende scharenslijpers uit Kaatsheuvel. Historische sagen of pseudo-historische sagen worden genoemd zoals de verhalen over de Bokkerijders³⁵ en over Genoveva van Brabant.³⁶ Eén respondent meldt dat zulke sagen afkomstig konden zijn uit de almanak. De correspondent die van haar oma verhalen over de 'Boes Jeude' (de kinderschrik) hoorde, tekent aan: 'Als ik als klein kind (meestal in [het] donker) ergens heen wilde en het beviel haar niet, zei ze: "Denk erom: boes jeude lopt er ook en dei ken die wel pakkum."' Dat er allengs minder sagen worden verteld, zal ten dele samenhangen met het verminderde geloof in de traditionele bovennatuurlijke wezens en verschijnselen.³⁷

Vervolgens zijn er nog andere genres en verhaaltypen, zoals de dierenverhalen, avontuurlijke en spannende verhalen, zoals over ridders, over zeereizen, of over stropers en smokkelaars. Dan zijn er allerhande komische vertellingen denkbaar, met slimme helden en domme slachtoffers; bepaalde bravourestukken zouden de vertellers zogenaamd zelf hebben meegemaakt. Ten slotte zijn er nog de griezelverhalen, waarover een correspondent opmerkt: 'De ouders beseften niet altijd, dat ze ons de stuipen op het lijf joegen', terwijl een andere opmerkt dat het doorgaans ging om verhalen waar 'je niet van kon slapen.'

Onder de zelfverzonnen verhalen worden de avonturen genoemd van Jan Klaassen en vertellingen over een IJzeren Olifant. De correspondent die zelfverzonnen verhalen over het stoute jongetje Ukkie aan zijn kinderen vertelde, heeft soortgelijke Ukkie-verhalen vroeger van zijn eigen vader te horen gekregen.

Daarmee zijn we aanbeland bij de boeken, te beginnen met de kinderboeken. De absoluut meest genoemde auteur is W.G. van de Hulst. Verder wijst een correspondent op de boeken van L. Pennings over de oorlog in Zuid-Afrika als voorleesstof. Andere auteurs die genoemd worden zijn: Jules Verne, de gebroeders Grimm, H.C. Andersen en J.O. Curwood. Sommige respondenten noemen titels van boeken. Favoriet waren: *In de Soete Suikerbol*,³⁸ *Bulletje en Bonestaak*, *Piggelmee en het Tovervisje*,³⁹ *Robinson Crusoe*,⁴⁰ *Eric de Noorman*⁴¹ en *Kazan de wolfs-*

³¹ Salamanders of hagedissen (Gronings: *evertaask*; Drents: *evertas*). Ter Laan 1949, 95.

³² Weersvoorspellers.

³³ Die uiteindelijk ongetwijfeld voor de ontheiliging van de zondag zal worden gestraft. Vgl. Dekker, Van der Kooi en Meder 1997, 221-225.

³⁴ In Groningen, ten zuiden van Appingedam.

³⁵ Voor verhalen en korte toelichting zie De Blécourt 1980, 62-65 en 271-273; verder Sinnighe 1933, 49-53.

³⁶ Heldin van een veelgelezen volksboek; Debaene 1951, 218; als volksverhaal zie ook Top 1982, 169-171. Het betreft een verhaal van het type AT 712, *Crescentia (innocent slandered and banished maiden)*; zie Aarne en Thompson 1964. Van het verhaal zijn ook Nederlandse liederen bekend; Van Dijk 1998, 312-313.

³⁷ Vgl. Dekker 1987, 244-246 en 254-255.

³⁸ Van W.G. van de Hulst.

³⁹ De Piggelmee-versie van het sprookjestype AT 555, *The Fisher and his Wife*, is in 1920 voor de koffiebrander Van Nelle gecreëerd door hoofdvertegenwoordiger L.G. Steenhuisen. Zie Dekker, Van der Kooi en Meder 1997, 279. Voor de typologie zie Aarne en Thompson 1964.

⁴⁰ Auteur: Daniel Defoe.

⁴¹ Een stripserie van H.G. Kresse.

VAN HET TOVERVISJE

EEN OUD SPROOKJE
	OPNIEUW	
	VERTELD EN	
	BERIJMD //	

Piggelmee is vooral bekend geworden door het prentenboek *Van het tovervisje*, uitgegeven door koffiebrander Van Nelle in 1920. Piggelmee en zijn vrouw zijn gemodelleerd als kabouterfiguren. De vertelling behoort tot het sprookjestype AT 555, *The Fisher and his Wife*.

hond.⁴² Eén correspondent noteert: ‘Het vervolgverhaal *Sim en Sam*. Dit verhaal werd op school voorgelezen door zuster Gysebertha. Elke week een deel. Nu nog zegt mijn oudste zus: “Wat vonden wij dat geweldig.”’⁴³

Anderssoortige boeken zijn de bijbel en aanverwante stichtelijke lectuur. Bij de genoemde gehoorde verhalen is niet steeds goed uit te maken of ze uit boeken komen, of uit de mondelinge overlevering. Correspondenten maken in elk geval melding van heiligenlegenden (onder andere over Sint Maarten), parabellen, verhalen over Sinterklaas en kerst, verhalen over geloofsvervolging, Mariaverschijningen, engeltjes, het geloofsleven, hemel, hel en vagevuur.

Er werden ook waargebeurde verhalen verteld aan de kinderen, vooral over de belevenissen uit de jeugd van

42

Auteur: James Oliver Curwood.

43

Sim en Sam zijn kabouters. Auteur van hun avonturen was J. Donkers. Hij schreef *Van twee kabouters, Sim en Sam* en *Verdere avonturen van Sim en Sam*.

‘ouders of grootouders vroeger’. Die verhalen gingen dan over de leef- en werkomstandigheden van vroeger, over beroepen als timmerman en boer, over barre winters, over de kermis in het dorp, of over de Eerste of Tweede Wereldoorlog. Een correspondentie herinnert zich: ‘Mijn vader vertelde verhalen over kwajongensstreken. IJssie piepen, ijssie brouwen (het ijs kapot maken). Jongens die bijna verdronken of een boerderij in brand staken, over het meerijden achter op een sleperswagen.’

En ten slotte kregen de kinderen vroeger ook nog direct leerzame en moraliserende verhalen te horen. Dat konden verhalen zijn over arme, zieke oude mensen, of moraliserende verhalen die terugblikten op de afgelopen dag. Eén correspondent herinnert zich een educatief verhaal over hoe een mens ziek wordt, en wat het lichaam in het geweer brengt om de ziekte te lijf te gaan.

VRAAG 35: ‘Werden die verhalen ter plekke verzonnen, kwamen ze uit het geheugen, of uit een boek?’ (Antwoorden in percentages uitgedrukt)

Verzonnen verhalen	11,5
Verhalen uit het geheugen	34
Uit een boek voorgelezen	20,5
Verzonnen en voorlezen	1
Verzonnen en geheugen	4
Geheugen en voorgelezen	11,5
Verzonnen, geheugen en voorgelezen	11
Geen verhalen	5,5
Weet niet	1

Uit het overzicht is meteen duidelijk dat verhalen vroeger bovenal uit het geheugen werden verteld. Een vergelijking met vraag 30 over de situatie nu, geeft nog duidelijker tendensen weer. Het aandeel ter plekke verzonnen verhalen is opmerkelijk stabiel gebleven (nu en vroeger 11,5%). Tussen het vertellen uit het geheugen vroeger en nu bestaat evenwel een groot verschil: er werd – volgens de rapportage – vroeger veel meer uit het geheugen verteld (34%) dan nu (4%). Het hedendaagse voorlezen van verhalen lijkt het vertellen uit het geheugen te hebben verdrongen. Vroeger kregen kinderen in 20,5% van de gevallen uit boeken voorgelezen, thans is dat 38,5%. Een verschil valt ook te constateren wanneer respondenten

opgeven dat er zowel verhalen worden verzonnen, als uit het geheugen worden opgediept, als uit boeken worden voorgelezen. Deze mengvorm zou vroeger minder vaak zijn voorgekomen (11%) dan tegenwoordig (20,5%). Het verschil valt niet met zekerheid te verklaren, maar wellicht is hier het voorlezen uit een boek de doorslaggevende factor – dit voorlezen geschiedde vroeger minder vaak dan tegenwoordig.

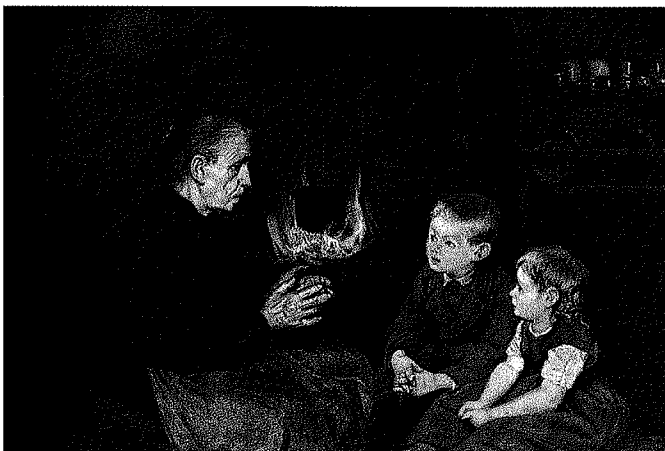
Het mag opmerkelijk heten dat sommige correspondenten nog eens de nadruk leggen op de mondelinge traditie van vroeger. Ze noteren dan dat er uit het geheugen verteld werd, en voegen daar dan voor de zekerheid nog aan toe: 'In elk geval *niet* uit een boek.' Wat betreft de ter plekke verzonnen verhalen hebben sommige respondenten ook nog aantekeningen gemaakt. De respondent die vroeger de verhalen over Jan Klaassen hoorde, kreeg die evenmin uit een boek te horen: 'Volgens mij werd Jan Klaassen als kapstok gebruikt en werd de rest erbij verzonnen.' Een andere correspondent merkt op dat er veel verhalen werden verzonnen, maar dat het wel voorkwam dat ze 'voor waar verteld werden'. Verhalen werden ook verzonnen om op een passende moraal uit te komen, al werd die niet altijd letterlijk uitgesproken. Niet in ieder gezin stond men even positief tegenover verzonnen verhaaltjes: 'wij noemden dat dan liegen.' Enkele correspondenten hebben bij de opgave van het voorlezen uit boeken nog eens geëxpliciteerd om wat voor boekjes het kon gaan. Genoemd worden de Kinderbijbel, de almanak en de leesboekjes van school.

44

Een complicatie bij een eenvoudige statistische verwerking van de antwoorden is, dat sommige correspondenten meerdere vertellers opvoeren, zoals 'ouders' en 'grootouders'. Om de som van de percentages niet boven de 100 te laten uitkomen, heb ik telkens gecategoriseerd op de eerstgenoemde vertellers – met veronachtzaming van de verder genoemde vertellers, en in de veronderstelling dat de eerstgenoemde vertellers in veel gevallen ook de voornaamste vertellers zullen zijn geweest.

VRAAG 36: 'Door wie werden die verhalen verteld?'⁴⁴ (Antwoorden in percentages uitgedrukt)

moeder	22
vader	22
beide ouders	31,5
oma	1
opa	4
beide grootouders	1,5
zus	3
broer	1
tante	1,5
oom	0,5
onderwijzer(es)	3,5
overig	3,5
niemand	3,5
weet niet	1,5

Geïdealiseerde afbeelding uit 1910 van een grootmoeder die (volks)verhalen vertelt aan haar kleinkinderen. Prentencollectie Boekenooien, archief Meertens Instituut.

De belangrijkste vertellers voor de correspondenten als kind waren overduidelijk de eigen ouders. Als respondenten slechts één van de ouders opnoemen, dan is de belangrijkste verteller even vaak de vader als de moeder (22%). De andere groepen voornaamste vertellers zijn aanmerkelijk kleiner. Als we in opsommingen van vertellers iedereen zouden laten meetellen,⁴⁵ dan zouden vooral de percentages van de grootouders nog toenemen. Zo noemde een correspondent als vertellers: 'Mijn moeder en grootmoeder, die woonde 22 jaar bij ons in.' Wanneer we de voornaamste vertellers – voor zover dat mogelijk is – naar geslacht verdelen, dan blijft de percentuele distributie opvallend evenwichtig: zowel voor mannen als vrouwen 27,5%.

Sommige correspondenten sommen de vertellers wel heel ruim op, zoals: 'Ouders, buren, kennissen, grootouders, familie, enzovoort'. Een ander vulde iets dergelijks in: 'Ouders, grootouders, buren, familie, vrienden', en weer een ander gewaagt van 'familie of bekenden'. Welbeschouwd was in bepaalde gevallen iedereen dus een verteller. Een andere respondent lijkt dit toch enigszins te willen afzwakken met de volgende formulering: 'Door iedereen is niet waar, maar toch door verschillende personen, al was de één meer aan het woord dan de ander.'

Andere respondenten specificeren de vertellers als 'volwassenen', 'oude mensen' of 'oudere mensen', en iemand merkt bij dit laatste nog op: 'In de ogen van een kind ben je snel oud.' Als voornaamste vertelster noemt een correspondent 'een vrijgezelle oudere zuster van mijn vader' die erg veel verhalen kende, 'vooral stichtende W.G. van de Hulst-verhaaltjes.' En nog een ander meldt als vertellers:

⁴⁵ Zie de vorige noot.

'Mijn vader en zijn makkers en het oudere mansvolk. Zelden vromen.' Die laatste toevoeging zal er wel op duiden dat de verhaaltjes in dit geval allerm minst stichtelijk waren.

Als overige bijzondere vertellers worden onder meer genoemd: een 'oppasbuurmeisje', een 'oude goede baker', een 'oude veldwachter', een 'inwonende dienstbode', een 'kindermeisje' en 'inwonende knechten op de boerderij'.

Er valt een zekere correlatie te constateren tussen sagen en mannelijke vertellers. Als correspondenten hebben opgegeven dat ze vroeger sagen te horen hebben gekregen, dan is dat in 47% van de gevallen van mannen geweest, vooral vaders en grootvaders. In 21% van de gevallen waren de vertellers vrouwen (moeders, oma's), en in 32% van de gevallen kan het geslacht niet uitgemaakt worden. Bij de sprookjesvertellers zijn de vrouwen echter in de meerderheid. Voor zover valt na te gaan werden sprookjes in 39% van de gevallen door vrouwen verteld, terwijl voor 23,5% de vertellers uit mannen bestonden (voor 37,5% is het geslacht niet uit te maken). Dit genderverschil in genres zou kunnen liggen aan de relatieve voorkeur van vrouwen voor de 'fictie' van wonderbaarlijke vertellingen, en de relatieve voorkeur van mannen voor spannende verhalen die op 'feiten' lijken te berusten.

Conclusie

Het gevaar dat het gerapporteerde gedrag in deze enquête sterk afwijkt van het eventueel nog te observeren gedrag, lijkt me niet zo groot. De gestelde vragen beslaan betrekkelijk ongevoelige onderwerpen, en hoeven niet uit te nodigen tot het geven van sociaal wenselijke antwoorden.

De rol van de moderne media, zoals televisie en strips, is slechts sporadisch in de enquête naar voren gekomen. De rol van de audiocassette, cd, video, film en cd-Rom zijn in deze enquête volledig onderbelicht gebleven. Hier naar zal in een later stadium voortgezet onderzoek moeten worden verricht.

De enquête bevestigt eigenlijk een aantal intuïties die we al hadden. Er worden nu meer verhalen aan kinderen verteld dan vroeger. In bed voor het slapen gaan is daar thans het meest geëigende moment van de dag voor. Nu wordt vaker uit boeken voorgelezen, terwijl er vroeger meer uit het hoofd werd verteld; het verhaal kwam toen veel vaker uit het geheugen van de verteller. Het ter plekke

verzinnen van verhaaltjes werd vroeger even vaak gedaan als tegenwoordig. Er werden vroeger ook meer waargebeurde geschiedenissen verteld en beduidend meer sagen. Het vertellen van sprookjes vroeger en nu is redelijk stabiel gebleven, al zal vroeger vaker uit het geheugen en tegenwoordig vaker uit een boek worden verteld. De canon van favoriete sprookjes lijkt ook nagenoeg ongewijzigd gebleven. Sprookjes werden althans vroeger wat vaker door vrouwen verteld, terwijl mannen vaker sagen vertelden.

Summary

Telling stories to children

Some conclusions from the Ethnological Survey of 1995

Part of the 1995 Folklore Questionnaire was a survey of telling stories to children, the stories themselves and story-telling situations, both in the present and the past. From this survey it may be concluded that more stories are told to children today than in the past. This story-telling seems to take place mostly when the children are in bed, before going to sleep. Stories are now more often read from books, while formerly they were generally told by heart, and tended to stem from the teller's memory. Making stories up on the spot occurred as frequently in the past as now. Previously, greater numbers of true stories and considerably more legends were communicated. The telling of fairy tales in the past and in the present has remained reasonably stable, though formerly these were more often told from memory, while nowadays they are generally read from a book. The canon of favourite fairy tales also appears to have remained virtually unchanged. Fairy tales – at least in the past – were told somewhat more often by women, while men tended to recount legends.

Literatuur

- Aarne, A., en S. Thompson, *The types of the folktale. A classification and bibliography* (Helsinki 1964)
- Bennis, H., G. Extra, P. Muysken en J. Nortier (ed.), *TCULT. Blauwdruk van een NWO-onderzoeksprogramma inzake de multiculturele en pluriforme samenleving* (Amsterdam 1998)
- Blécourt, W. de, *Volksverhalen uit Noord-Brabant* (Utrecht enz. 1980)
- Buter, A., *Volksverhalen uit Overijssel* (Utrecht enz. 1981)
- Debaene, L., *De Nederlandse volksboeken* (Antwerpen 1951)
- Dekker, A.J., '150 Jaar Nederlands volksverhaal-onderzoek', *Volkskundig Bulletin* 4 (1978) 1-28
- Dekker, T., 'Heksen en tovenaars in twintigste-eeuwse sagen', in: M. Gijswijt-Hofstra en W. Frijhoff (ed.), *Nederland betoverd. Toverij en hekserij van de veertiende tot in de twintigste eeuw* (Amsterdam 1987) 242-255
- Dekker, A.J., 'Op zoek naar de verteller van volksverhalen', *Amsterdams sociologisch tijdschrift* 19 (1992) 60-84
- Dekker, T., 'Zonder verzamelaars geen sprookjes', in: T. Dekker en T. Meder (ed.), *Van mondeling verhaal tot themapark: de waardering en receptie van sprookjes*. Themanummer *Volkskundig Bulletin* 24 (1998) 214-237
- Dekker, T., J. van der Kooi en T. Meder, *Van Aladdin tot Zwaan kleef aan. Lexicon van sprookjes: ontstaan, ontwikkeling, variaties* (Nijmegen 1997)
- Dekker, A.J., en J.J. Schell (ed.), *De Volkskondevragenlijsten 1-58 (1934-1988) van het P.J. Meertens-Instituut* (Amsterdam 1989)
- Dibbits, H., en T. Meder, 'Kasbah in de Kanaalstraat. Beeldvorming in en rond een multi-etnische stads-wijk: een verkenning', *Volkskundig Bulletin* 25 (1999) 39-70
- Dijk, M. van, 'Zeg, Roodkapje... Parallellen tussen volksverhalen en volksliederen', in: T. Dekker en T. Meder (ed.), *Van mondeling verhaal tot themapark: de waardering en receptie van sprookjes*. Themanummer *Volkskundige Bulletin* 24 (1998) 296-331
- Dinnissen, M.H., *Volksverhalen uit Gendt*. Nederlandse volksverhalen 3 (Amsterdam 1993)
- Heupers, E., *Volksverhalen uit Gooi- en Eemland en van de westelijke Veluwe*. Nederlandse volksverhalen 1, 1-3 (Amsterdam 1979, 1981 en 1983)
- Kooiman, H., *Volksverhalen uit het grensgebied van Zuid-Holland, Utrecht, Gelderland en Noord-Brabant*.

- Nederlandse volksverhalen, 2 (Amsterdam 1988)
- Laan, K. ter, *Folkloristisch woordenboek* ('s-Gravenhage enz. 1949)
- Meder, T., en E. Venbrux, 'Van bescherm-engel tot beton-meubel. Over bekendheid en geografische spreiding van enkele "hedendaagse sagen" in Nederland en Vlaanderen', *Völkskunde* 100 (1999) 73-95
- Meertens, P.J., en M. de Meyer, *Völkskunde-Atlas. Commentaar. Aflevering II*. M.m.v. H. de Visser en J.J. Voskuil (Antwerpen 1965)
- Prakke, H.J. e.a., *Völkverhalen uit Drenthe* (Utrecht enz. 1980)
- Richter, D., 'Wie populär sind Märchen heute? Eine empirische Untersuchung unter Studenten aus Deutschland West und Deutschland Ost', *Märchen-spiegel* 6 (1995) nr. 4, 5-9
- Sinninghe, J.R.W., *Noord-Brabantsch sagenboek* (Scheveningen 1933)
- Sinninghe, J.R.W., *Overijselsch sagenboek* (Zutphen 1936)
- Top, S., *Völkverhalen uit Vlaams Brabant* (Utrecht enz. 1982)